

**РЕШАҶОИ ИҶТИМОӢ - ТАРБИЯВИИ
АНЪАНАҶО, УРҶУ ОДАТҶО ВА
ҶАШНҶОИ МИЛЛИИ ХАЛҚИ ТОҶИК**

Кучибоев Шухратҷон Икромбоевич, н.и.н.,
доценти кафедраи педагогикаи иҷтимоӣ ва
касбии МДТ «ДДХ ба номи акад. Б.Гафуров»
(Тоҷикистон, Хуҷанд)

**СОЦИАЛЬНО-ВОСПИТАТЕЛЬНЫЕ
ИСТОКИ НАЦИОНАЛЬНЫХ
ТРАДИЦИЙ, ОБРЯДОВ И
ПРАЗДНЕСТВ ТАДЖИКСКОГО
НАРОДА**

Кучибоев Шухратдҷон Икромбоевич, к.п.н.,
доцент кафедры социальной и профессиональной
педагогике ГОУ «ХГУ имени акад.Б.Гафурова»
(Таджикистан, Худжанд)

**SOCIO-EDUCATIONAL ROOTS OF
NATIONAL TRADITIONS, RITES AND
FESTIVITIES OF TAJIK PEOPLE**

Kuchiboev Shuhratdzhon Ikromboevich, Candidate
of Pedagogical Sciences, Associate Professor of
the Department of Social and Professional
Pedagogy SEI «KhSU named after
acad.B.Gafurov» (Tajikistan, Khujand),
E - mail: kuchiboev1975@mail.ru

Калидвожаҳо: таъминоти иҷтимоӣ, анъана, одат, расму оин, ҷашн, маросим, идҳои халқӣ, анъанаҳои халқӣ, маданият, этнос.

Муаллиф дар мақолаи худ масъалаи пайдоиши падидаи иҷтимоӣ, аз ҷумла урфу одатҳо, расму оинҳо ва ақидаҳои мавриди баррасӣ қарор додааст, ки метавонад ҳамон вақт ҳалли дурусти худро дарёбад, агар далелҳои ғайрӣ, ки ҳар як падидаи иҷтимоӣ дар асоси ниёзҳои муайяни иҷтимоӣ таъинкунад, ба инбат гирифта шавад. Мақола раванди таъинкунад ва руиши анъанаҳои, ки метавонанд дар заминаи пурсамари мероси ниёгон ба воя расанд, дар асоси он арзишҳои гузашта, ки аҳамияти худро барои наслҳои нав низ нигоҳ доштаанд, равшан мекунад, тақмили мазмуни ахлоқии анъанаҳо, яъне мундариҷа ва шакли онҳо ба имрӯз мувофиқ созанд. Дар мақола барои дуруст муайян кардани таносуби эътиқод ва анъана, расму оинҳо дар пайдоиши онҳо, ба андешиши муаллиф, бояд ба ду масъала диққат зоҳир карда шавад: якум, дар бораи пайдоиши иҷтимоии расму оинҳо ҳамчун шаклҳои қадимаи зухуроти эътиқод; дуюм, дар бораи моҳият ва пайдоиши расму оинҳо, анъанаҳо ва маросимҳо ҳамчун маҷмаи махсуси ҳиссию маънавӣ дар давраҳои муайяни ҳаёти ҷамъиятӣ. Муаллифи мақола ба маънии тарбия дар руҳияи арзишҳои миллӣ - анъанавӣ ва умуминсонӣ, ки шиносоии одами руишдандаро ба анъанаҳои миллӣ бо мақсади таъинкунади шахсият, ки омода аст мансубияти фарҳангии ба он халқ тааллуқ доштара дарк кунад, тавачҷуҳ зоҳир намудааст. Дар асоси ин усули асосии таҳлил, бояд тасвири таърихӣ он, ки унсурҳои фарҳангии қадима дар иҷрои ин ё он вазифаи муайян дар шароити муосир чӣ гуна таъсир мерасонанд ва бо қадом муносибатҳо алоқаманданд, бояд муайян карда шавад. Дар мақола таҳлили ҳамаҷониба ва муфассал оварда шудааст.

Ключевые слова: социальное обеспечение, традиция, обычай, обряд, праздник, празднества, ритуал, народные традиции, культура, этнос.

В статье рассматривается вопрос о возникновении социального явления, в том числе обычаев, обрядов и верований, который может быть решен правильно только в том случае, если учесть тот факт, что каждое социальное явление возникает и формируется на основе определенных социальных потребностей. Освещается процесс формирования и развития традиций, которые могут возникнуть на плодотворной почве наследия предков, на основе тех ценностей прошлого, которые сохранили свое значение и для новых поколений, совершенствования нравственного содержания традиций, чтобы их содержание и форма наиболее адекватно соответствовали сегодняшнему дню. В статье для правильного выяснения соотношения веры и традиции, обрядов и их происхождения, по мнению автора, необходимо остановиться на двух вопросах: во-первых, это социальное происхождение обрядов как древнейших форм проявления веры; во-вторых, природа и происхождение обрядов, традиций и ритуалов как особого эмоционально-духовного комплекса в определенные периоды общественной жизни. Уделяется внимание значению воспитания в духе национально-традиционных и общечеловеческих ценностей, что способствует приобщению растущего человека к национальным традициям с целью формирования личности, готовой осознать культурную принадлежность к этому народу. В ходе проведенного тщательного и детального анализа определено, что на основе этого основного метода анализа должна быть определена историческая картина того, как действуют элементы этой древней культуры при выполнении той или иной задачи в современных условиях и с какими отношениями они связаны.

Keywords: social security, tradition, custom, rite, holiday, festivities, ritual, folk traditions, culture, ethnos.

The author in his article examines the issue of the emergence of a social phenomenon, including customs, rituals and beliefs, which can be solved correctly only if we take into account the fact that each social phenomenon arises and is formed on the basis of certain social needs. The article highlights the process of formation and development of traditions that can grow on the fruitful soil of the ancestral heritage, based on those values of the past that have retained their significance for new generations, improving the moral content of traditions, that is, to make their content and form most adequately correspond to its present day. In the article, in order to correctly clarify the relationship between faith and tradition, rituals in their origin, according to the author, it is necessary to focus on two issues: firstly, on the social origin of rituals as the oldest forms of manifestation of faith; secondly, on the nature and origin of rituals, traditions and rituals as a special emotional and spiritual complex in certain periods of public life. The author of the article pays attention to the importance of education in the spirit of national - traditional and universal values, which is to introduce a growing person to national traditions in order to form a personality ready to realize cultural belonging to this people. Based on this basic method of analysis, the historical picture of how the elements of this ancient culture act when performing a particular task in modern conditions and with what relationships they are associated should be determined. The article provides a thorough and detailed analysis.

Дарачаи инкишофи ҳар як ҷомеаро боигарии моддӣ ва маънавӣ – дастовардҳои молиявӣ иктисодӣ, иҷтимоӣ сиёсӣ, адабиву фарҳангии он муайян мекунад.

Агар талаботи иҷтимоӣ ба пешрафти иктисодӣ ва ғайриҷамъияти меҳнативу истеҳсолии аъзои ҷомеа вобаста бошад, эҳтиёҷоти маънавӣ ба неқӯаҳволӣ ва таъминоти иҷтимоӣ ҳамаи табақаҳои ҷомеа алоқаманд аст. Бинобар ин, масъалаи пайдоиши ҳама гуна падидаи ҷамъиятӣ, аз он ҷумла, анъана, расму оин, ақидаҳои мазҳабиро танҳо бо дарназардошти он, ки ҳама гуна падидаи иҷтимоӣ дар асоси эҳтиёҷи муайяни ҷамъиятӣ пайдо шудаду ташаккул меёбад, дуруст ҳаллу фасл кардан мумкин аст.

Ин ҳамбастагии талабот ва анъанаҳо аз як тараф ба ҳам наздик шудани онҳоро имкон медиҳад, аз тарафи дигар – муносибати дутарафаи ботиниву объективии амиқи онҳо: қаробати равоӣ, самтҳои иҷтимоӣ, функсияҳои иҷтимоӣ, таърихи диалектикаи таносуб ва ҳаракати мушобеҳи ҷараёни онҳоро дар фарҳанги иҷтимоӣ халқият таъин намуда, нерӯ ва иродаи онро самт бахшида, ба инкишофи ғайриҷамъияти иҷтимоӣ он мусоидат менамояд. Ин матлабҳо барои муайян кардани мавқеи ҷаҳоншиносонаи шахсият, баҳогузори дурусти нақши дин, эътиқод, анъанаҳо ва оинҳо дар инкишофи фарҳанги иҷтимоӣ инсонӣ аҳамияти ҷиддӣ дошта, таъсири мусбати онҳоро ба ҷаҳонбинии шахсият, ҳамчунин моҳияти инсонпарваронаву ҳаётдӯстонаи онҳоро ошкор менамоянд.

Дар «Консепсияи миллии тарбия» таъкид мегардад, ки вазифаи асосии мактаб дар марҳалаи ҳозира ташаккул додани худшиносии миллии насли наврас, аз ҷониби он аз худ шудани арзишҳои миллий, ахлоқӣ ва умумибашарӣ мебошад. То ин ки наврасон нигоҳдорандаи хусусияти миллий, анъанаҳо, мероси ахлоқӣ ва фарҳангӣ бошанд, дар ҳаёт мавқеи ғайриҷамъияти ишғол намоянд, дар илм, техника, фарҳанг ва дигар соҳаҳо дорои малақаҳои таҳқиқотӣ бошанд.

Дар ҳуҷҷати зикршуда қайд мегардад, ки «инсонӣ бомаърифат инсонест, ки дар рӯҳияи анъанаву оинҳои миллий, фарҳанги миллий ва арзишҳои умумибашарӣ тарбия ёфтааст» [3].

Инсон дар муҳити иҷтимоӣ халқияти мушаххас зиндагӣ карда, дар мувофиқа бо тарзи ҳаёти маҳз ҳамин халқ, ҷамоа, қавм ташаккул меёбад, тамоюлҳои арзишии онҳоро тарафдорӣ намуда, мувофиқи онҳо амалҳо, рафтору кирдорашро танзим мекунад.

Ба ин далел ишора карда, педагоги бузурги рус К.Д. Ушинский навишта буд: «Тарбия, агар он беиқтидор будан нахоҳад, бояд халқӣ бошад, бояд халқият онро фаро гирад. Дар ҳар кишвар зери унвони умумии тарбияи ҷамъиятӣ ва шаклҳои сершумори умумии педагогӣ мафҳуми ба худ ҳосе нухфтааст, ки онро ҳислат ва таърихи халқ офаридааст». Ӯ ҳамчунин қайд кардааст: «Тарбияе, ки худӣ халқ офаридааст ва ба мабдаҳои мардумӣ асос ёфтааст, дорои он нерӯи тарбиявиест, ки дар бехтарин низомҳои ба ғояҳои мафҳум асосёфта, ё баргирифта аз дигар халқҳо вучуд надорад» [8, с.65].

Тарбияи ахлоқӣ дар мактабҳои тоҷикӣ асоси тарбияи бефосиларо ташкил медиҳад. Барои татбиқи вазифаҳои тарбияи бефосила омодагии этнопедагогии омӯзгорон зарур аст.

Барои таъсири хусусияти равандҳои ташаккули анъанаву маросим дар фарҳанги иҷтимоӣ халқи тоҷик, мо дар ин мақолаи ҳеш рӯҷуи таърихиеро ба решаҳои иҷтимоӣ ин падидаҳо амалӣ мекунем, зеро барои фаҳмидани моҳияти ин ё он ҷараёни иҷтимоӣ таърихи пайдоиш, ташаккул ва таҳаввули онро дар давраҳои гуногун муайян кардан зарур аст.

Барои дуруст муайян намудани таносуби эътиқод ва анъанаву оинҳо дар пайдоиши онҳо ба андешаи мо, ду масъаларо дар мадди назар қарор бояд дод: якум, сарчашмаҳои иҷтимоии анъанаву оинҳо ҳамчун шакли қадимтарини зуҳури эътиқод; дуюм, моҳият ва пайдоиши оинҳо, анъанаву маросим ҳамчун маҷмӯи маҳсули ҳиссиву маъноӣ дар давраҳои мушаххаси ҳаёти ҷомеа.

Тавсифи мухтасари маъно ва моҳияти мафҳумҳои «анъана», «суннат», «оин» «ид», «чашн», «маросим» бамаврид аст, зеро ин калимаҳо дар қаринаи мазкур ба сифати истилоҳ истифода мешаванд.

Анъана - унсурҳои мероси иҷтимоӣ ва фарҳангӣ буда, аз насл ба насл мегузарад ва дар ҷомеа, синфҳо, гурӯҳҳои иҷтимоӣ муайян муддати тулонӣ боқӣ мемонанд. Муқаррарот, меъёрҳои рафтор, оину маросим ва ғайра, ки аз тарафи ҷомеа муайян шудаанд, анъанаҳо ба ҳисоб мераванд.

Суннат - тарзи қолабии рафтор, ки дар ҷомеа ё гурӯҳи иҷтимоӣ такрор мегардад ва барои аъзои онҳо муқаррарӣ мебошад. Таомули кухнашуда дар ҷараёни инкишофи таърихӣ бо одатҳои нав иваз мешаванд.

Оин - амалиёти анъанавӣ, ки лаҳзаҳои муҳими ҳаёт ва фаъолияти истеҳсолии коллективи одамонро ҳамроҳӣ менамояд. Оинҳое, ки бо тавлид, тӯй, ғавт алоқаманданд, оилавӣ ҳастанд; оинҳои деҳқонӣ ва дигар навъҳои он тақвими номида мешаванд.

Ид – 1. Ҳодисаи ботантана ва хурсандибахш;

2. Пораи вақт, ки дар тақвим ба ифтихори як чиз ё ягон кас, ки аҳамияти кудсӣ (ғайримаъмулӣ, устуравӣ) дошта, бо анъанаи фарҳангӣ ё динӣ алоқаманд мебошад (иди Рамазон, Қурбон);

3. Ҷорабинии нишотовар, фароғатӣ ё ботантана.

Чашн – таҷлили ботантанаи ягон падида ё воқеа; тантанаи ҷамъиятӣ.

Маросим – 1. Тартиби амалҳои маросимӣ; 2. Тартиби муқарраршудаи амалҳо ҳангоми иҷрои фарзи динӣ.

Қайд бояд кард, ки анъанаву оинҳои мардумӣ дорои аҳамияти фарҳангӣ, этнографӣ, таърихӣ, забоншиносӣ, ахлоқию эстетикӣ ва албатта, тарбиявӣ мебошанд.

Талаботи иҷтимоӣ ва маънавӣ, ки боиси тавлиди анъанаву маросими гуногун шудаанд, дар амалҳои одамон ҷой доранд ва дар расму оинҳо омезиш ёфтаанд, ки дар ҳама замонаҳо ҳамчун шакли зуҳури орзуву омол, эҳсосоти халқият нақши муҳим дошта, баргузор намудани онҳо воситаи ифодаи эҳсосот буд, зеро дар расму оинҳо эҳтиёҷоти навпайдои эстетикӣ одамон низ қонеъ мегардид.

Маҳусан бояд қайд кард, ки эътиқод ва анъанаву маросими халқӣ моҳиятан набояд ҳамчун падидаҳои хилофи ҳамдигар, балки ҳамчун дидгоҳҳои якдигарро тақмилдиҳанда баррасӣ гарданд. Ин ё он шакли таомулу маросим ва чашнҳоро мутлақ шуморидан мумкин нест, зеро онҳо ташкилаҳои ниҳоят мураккаб, ба ҳам омехта ва сервизифае ҳастанд, ки дар як вақт якчанд талаботи иҷтимоӣ халқиятро қонеъ намуда, як қатор функцияҳои иҷтимоиро иҷро мекунанд.

Ҳангоми баҳогузориҳои самти ҳаракати анъанаву оинҳои миллии тоҷикӣ ҳолатҳои гуногуни таҳаввули онҳо бояд мавриди таваҷҷуҳ қарор гиранд, аммо на ба он маънӣ, ки аз нишон додани хусусияти тағйироти ин маросим, анъана, чашнҳо даст бояд кашид.

Фарҳанги миллии анъанавию маросимӣ ҳамчун муборизаи ду тамоюл инкишоф меёбад: аз як тараф – барои нигоҳ доштан ва мӯътадил кардани низоми мавҷудаи онҳо, аз тарафи дигар – барои мутобиқ намудан, таҷдид ва тақмили онҳо дар вазъияти нави иҷтимоӣ. Мавҷудияти воқеии ин тамоюлҳои гуногун дар падидае ба унвони ҳаракати анъанаву оинҳо равшан инъикос меёбад.

Эҳё, ҳифз ва устувор кардани ин фарҳанг бо фаъолияти танзиму тасҳеҳгарона ва сиёсати миллии давлат алоқаманд буда, самти таҳаввули унсурҳои муайяни он дар коллективи соҳибони ин фарҳанг бошууроно ҷараён мегирад.

Таърихи ҳафтадосолаи халқӣ тоҷик дар ҳайати Иттиҳоди Шӯравӣ давраи муҳими ташаккули миллат ва давлати мо дар вазъияти нави сиёсӣ буд. Президенти Ҷумҳурии Тоҷикистон Эмомалӣ Раҳмон дар суханронии худ ба ифтихори чашни 15 - солагии Истиклоли Ҷумҳурии Тоҷикистон ва Соли тамаддуни ориёӣ қайд карда буданд: «Бо вучуди тамоми маҳдудият ва мушкилот Ҷумҳурии Тоҷикистон дар роҳи ноил шудан ба стандартҳои ҷаҳонӣ, илм ва технологияи нав, фарҳанги дунявӣ ва таҳсилот қадами таърихӣ ба пеш гузошт».

«Агар ҳодисаи якум аз эҳёи давлатдорӣ миллии мо дар вазъияти комилан нави сиёсӣ оғоз ёбад, санаи дигар моҳиятан ва мазмунан таърихи ҳазорсолаи тоҷиконро инъикос менамояд. Ин ду чашни бузург ҳамчун ҳодисаҳои барҷастаи сиёсӣ, иҷтимоӣ, таърихӣ ва фарҳангӣ бо ҷараёни тулонии ташаккули анъанаҳои идоракунии давлат, роҳи пурпечутоби расидан ба истиқлолият ва рушди худшиносии миллии алоқаманд мебошанд, онҳо орзуву омили чандинасраи миллати тоҷикро инъикос мекунанд» [11].

Тибқи маълумоти сарчашмаҳои таърихӣ халқи тоҷик ҳамеша барои расидан ба озодии сиёсӣ, иқтисодӣ ва фарҳангӣ талош меварзид. Натиҷаи ин талошҳо дар ин чода давлати муқтадири мутамаркази Сомониён гардид, ки ҳатто баъди аз даст додани иқтидори пештарааш ба насли ояндаи хеш ба сифати рамз намунаи фарҳанги волоро ба мерос гузошт, ки барои халқи тоҷик имкони сарбаландона идома додани анъанаҳои бунёдкоронаи азалиашро фароҳам овард.

Аз рӯзҳои нахустини Истиқлоли Чумхурии Тоҷикистон барои эҳёи арзишҳои маънавии миллат – мероси фарҳангии адабӣ, забон, ёдгориҳои ҳаттиву меъморӣ шароити мусоид фароҳам оварда шуд. Ҳамчунин ба масъалаи тақмили арзишҳои маънавию фарҳангии халқи тоҷик аҳамияти зиёд дода шуд. Бо итминон метавон гуфт, ки анъанаву оинҳо, иду чашнҳо, маросимҳо, ки таърихи ҳазорсола доранд, симои наву замонавӣ касб карда, барои парвариши ҳисси ифтихори миллӣ, ватандӯстӣ ва масъулияти шаҳрвандии насли имрӯза, хусусан ҷавонон, барои ҳифзи арзишҳои маънавии миллат нақши муҳим бозиданд.

Дар ҷараёни амалӣ кардани сиёсати иҷтимоӣ дар давраи истиқлолияти миллӣ ба давлат муяссар гардид, ки то андозаи муайяне як қатор масъалаҳои хеле муҳими соҳаи ҳифзи иҷтимоии сарвати таърихӣ миллию фарҳангии халқи тоҷик – анъанаву оинҳо, маросиму чашнҳоро ҳал намояд. Самти афзалиятнок дар доираи сиёсати иҷтимоии давлати наву мустақили демократии тоҷикон ғамхорӣ ба фарҳанги иҷтимоии халқ, муҳофизат ва эмин доштани он аз сӯйқасд ва амалҳои душманона эълон гардид.

Дар солҳои аввали Истиқлоли Чумхурии Тоҷикистон дар сатҳи чумхуриявӣ ва байналхалқӣ бахшида ба санаҳои муҳим ва чашнҳо чорабиниҳои зиёде баргузор шуданд. Аз он ҷумла, чашнҳои 2700 - солагии Авесто, Соли тамаддуни ориёӣ, 1100 - солагии давлати Сомониён, 1000 - солагии «Шоҳнома» - и Абулқосими Фирдавӣ, 1150 - солагии Абуабдуллоҳи Рӯдакӣ, 1025 - солагии Абуалӣ ибн Сино, 800 - солагии Ҷалолиддини Балхӣ, 2500 - солагии шаҳри Истаравшан, 2700 - солагии шаҳри Кӯлоб, Соли бузургдошти Имом Аъзам, 680 - солагии Мир Сайид Али Ҳамадонӣ, 750 - солагии Камоли Хучандӣ, 960 - солагии Умари Хайём, 1000 - солагии Носири Хисрав, 3000 - солагии Ҳисор ва ғайра.

Боиси ифтихор аст, ки бо ташаббуси Чумхурии Тоҷикистон дар Ассамблеяи 64 - уми Генералии СММ қарор дар бораи Рӯзи байналхалқии Наврӯз қабул гардид. Ҳамин тариқ, яке аз чашнҳои қадимтарини халқи тоҷик – Наврӯз мақоми байналхалқӣ гирифт.

Моҳи сентябри соли 2006 дар Тоҷикистон се ҳодисаи муҳим таҷлил шуд: 15 - солагии Истиқлоли давлатии Чумхурии Тоҷикистон, Соли тамаддуни ориёӣ, ки дар кишвар ҳамчун чашни миллӣ эълон гардид ва 2700 - солагии шаҳри Кӯлоб. Ба ин чашнҳо ҳамчунин Форуми умумиҷаҳонии тоҷикон ва халқҳои форсиабон рост омад.

Форуми тоҷикон ва халқҳои форсиабони дунё аз рӯзҳои аввали фаъолият (сентябри с. 2006) ҳадафи худро муайян кард: ба роҳ мондан ва инкишоф додани робитаҳои фарҳангӣ, илмӣ, иқтисодӣ ва тичоратӣ бо давлат ва мардуми мо, ҳифзи ёдгориҳои фарҳангиву таърихӣ тоҷикон ва халқҳои форсиабони дунё.

Дар давраи баргузор кардани чунин Форуми таърихӣ Тоҷикистони соҳибистиқлол дар тамоми соҳаҳои ҳаёти ҷомеа ба натиҷаҳои назаррас ноил гардид. Асосгузори сулҳу ваҳдати миллӣ – Пешвои миллат, Президенти кишвар Эмомалӣ Раҳмон дар ин бора қайд кардаанд: «Албатта, омили асосии ин дастовардҳо ва қомебиҳо дарки чунин арзишҳои барои халқ муқаддас, ба монанди Истиқлоли давлатӣ, ваҳдати миллӣ, сулҳу субот, худшиносии миллӣ, меҳри Ватан ва ўҳдадорӣ шаҳрвандӣ мебошад. Маҳз афзалияти ин арзишҳо мавқеъ ва мақоми ҳар миллат ва халқиятро дар ҷомеаи ҷаҳонӣ муайян мекунад. ...Ва ин ҷо қайд кардан зарур аст, ки маҳз пояҳо ва арзишҳои ахлоқӣ воло метавонанд авҷи муаммоҳои глобалии ҷаҳониро, ки сабабгори тезу тунд шудани муносибатҳои байни тамаддунҳои гуногун шудаанд, бартараф карда, ба инкишофи робитаҳои самарабахши байни онҳо мусоидат намоянд» [11].

Раванди амалӣ гардонидани нақшаҳои бузурги бунёдкоронаи Тоҷикистони соҳибистиқлолро баҳо дода, Асосгузори сулҳу ваҳдати миллӣ – Пешвои миллат, Президенти кишвар Эмомалӣ Раҳмон таъкид менамоянд: «Сулҳу субот, ваҳдати миллӣ ва истиқлолияти давлатӣ ба мо имкон доданд, ки ба таърихи гузаштаамон бодикқат назар андозем, аз мабдаи тамаддуни қадими тоҷикон огоҳ шавем, то ки арзишҳои фарҳангии ниёгони хешро ба хотири устувор кардани рӯҳияи ватандӯстӣ, худогоҳиву худшиносӣ, ифтихори миллӣ истифода барем».

«Ҳадафи мо арҷгузори арзишҳои ахлоқӣ, илмӣ ва таърихӣ халқе мебошад, ки тамаддуну фарҳанги бузургро офаридааст. Мо мехоҳем ба одамони тамоми дунё ахлоқи волои ориёиро расонем, ки се арзиши олитаринро дарбар мегирад: «Пиндори нек, гуфтори нек, рафтори нек». Дар ҷустуҷӯҳои хеш барои дарёфти роҳҳои созиш, ҳамкорӣ ва ҳамдигарфаҳмии байни

тамаддунҳо мо ба комёбиҳои чунин фарҳангҳои воқеан башардӯстонае амсоли фарҳанги ориёӣ мурочиат накарда наметавонем» [11].

Ҳадаф аз ин чорабиниҳо бори дигар ба оламиён муаррифӣ намудани арзишҳои умумибашарии фарҳангии халқи тоҷик мебошад, ки дар таърих ва тамаддуни муосири он инъикос ёфтаанд.

Фарҳанги иҷтимоии халқи тоҷик яке аз қадимтарин фарҳангҳо дар ҷаҳон ба ҳисоб меравад ва ниёгони тоҷикони имрӯза соҳибони қадимтарини он буданд. Дар мағзи он то имрӯз ганҷинаҳои беҳамтои маънавии фарҳанги маросимии ориёӣ маҳфузанд. Дар айни ҳол, он фарҳанги иҷтимоии инкишофёбандаест, ки тамоми мураккабиҳои ҷомеаро инъикос мекунад.

Моҳият ва аҳамияти анъанаҳо, урфу одатҳо ва расму оинҳоро бо роҳи мурочиат ба таҷрибаи иҷтимоии мардум, ки дар ҷомеа зиндагӣ мекунад, дар анъанаҳои худ аз меъёрҳои этникӣ ва фарҳангӣ роҳнамоӣ мекунад, равшантар тасаввур кардан мумкин аст. Моҳият ва аҳамияти анъанаву оинҳо, таомулу маросимро ҳангоми мурочиат кардан ба таҷрибаи иҷтимоии халқ, ки дар ҷомеа зиндагӣ карда, дар анъанаҳои худ ба меъёрҳои этникӣ фарҳангӣ таъҷиб менамояд, ба таври возеҳ дарк метавон кард. Гузашта аз ин, ба андешаи мо, дар ҳама гуна таҳқиқоти таърихӣ илмӣ, ки маҷмӯи беҳаракати фактҳои парокандаро омӯхтаву ба як падидаи томи зинда муттаҳид менамояд, бояд образҳо ва рӯйдодҳои фарҳанги қадими тоҷикон, аслу таърихи пайдоиши он, мундариҷаи очеркҳои таърихӣ давраҳои гуногун, ки ба дин, таърих ва фарҳанги иҷтимоӣ бахшида шудаанд, эҳ қарда шаванд.

Дар заминаи омӯзиши маводи ёдгориҳои таърихӣ этнографии қадим ва сарчашмаҳои фолклори тоҷикон далелҳои зиёди таърих, шаклҳои васеъ паҳншудаи фарҳанги иҷтимоии маросимӣ анъанавиро ошкор намуда, дар давраи таҳаввулпазири инкишофаш марҳалаҳои асосии ташаккули он муайян кардан, шартҳои амалкарди онро дар фарҳанги иҷтимоии тоҷикӣ тавсиф намудан, ҳамчунин роҳҳои мутобиқшавии онро дар арсаи нави таърихӣ муқаррар кардан, тавсифи пайдоиш ва таҳаввули анъанаву оинҳои халқи тоҷикро бо назардошти тасаввуроти муосир дар бораи қонунҳои омӯзиши анъанавии принципҳои низоми меъёрии ягонаи таърихӣ он муаррифӣ кардан мумкин аст. Анъана ва оинҳо бояд бо назардошти гуногунии вижаҳои онҳо, бо тавачҷуҳи махсус ба таҳлили типҳои стандартӣ мабдаи онҳо, ки ба қолабҳои ғоявӣ маъноии маросимӣ қадим асос ёфтаанд, тавсиф шаванд. Дар ҳамбастагӣ бо масъалаи анъанаву оинҳо бояд масъалаҳои сохтори таркибии оинҳо ва маросим, нақши ҳодисаву воқеаҳои таърихӣ бо назардошти ҷараёншиносии онҳо баррасӣ гарданд.

Мафҳуми анъанаву маросим дар назари аввал метавонанд ниҳоят густурда, ҳамчун падидаи умумӣ ва на он қадар муайяне фаҳмида шаванд, аммо ҳангоми омӯзиши бодикқати таърихи пайдоиш ва ташаккули онҳо ақидаи муқобиле ба миён меояд: ин мафҳумҳо ба мундариҷаи худ ба таври ҷолибу ҳайратангезе мувофиқат мекунад.

Таърихи мураккаби анъанаву маросимҳо аз давраи шаклگیری онҳо дар Осиёи Миёна, тағйироти минбаъда дар сохтори онҳо вобаста ба иваз шудани пойгоҳи иҷтимоӣ, васеъ ё маҳдуд гардидани доираи татбиқи онҳо, ҳамчунин вобаста ба дигаргуниҳои инноватсионӣ – ҳамаи ин масъалаҳо бояд бо таъҷиб ба далелҳои мӯътамади таърихӣ омӯхта шаванд.

Ҳамаи ин, дар баробари он ки заминаи ҷолиби таърихӣ барои тадқиқоти илмӣ анъанаву маросимҳо ва таомулҳои фароҳам меорад, қорест, ки таҷрибаи омӯзиши таърихи онҳоро дар ҷараёни амалкарди тулонии иҷтимоияшон аз нигоҳи танқидӣ таҳлил ва ҷамъбаст карда, обурани миллии ин чорабиниҳои иҷтимоӣ фарҳангиро бояд инъикос намояд. Заминаи халқӣ ва миллии анъанаву маросимҳоро пай дар пай омӯхта, таҷрибаи таҳқиқи таърихи онҳоро, ки аз ҷониби наслҳои зиёди олимони рус, аврупоӣ, ватанӣ анҷом ёфтааст, таҳлил ва ҷамъбаст намуда, мо ба ҳулосае расидем, ки ҷанбаҳои таҳқиқ дар аксари қорҳо ба ҳам мувофиқат намекунад, сатҳи илмӣ омӯзиши далелҳои фарҳангшиносӣ ва ҳаҷми тавзеҳи онҳо муҳталиф аст, баъзе нуктаҳо дар онҳо умуман инъикос наёфтаанд, ошкор кардани раванди таърихи ташаккул ва инкишофи онҳо номурааттаб сурат гирифтааст. Таҳқиқи таърихи пурраи фарҳанги иҷтимоии тоҷикон чунин маъно дорад, ки аз рӯйи барномаи камубеш яқлухт хусусиятҳои таърихӣ хоси он аз оғози ташаккули ин фарҳанг то замони мо омӯхтаву вазъи ҳозираи он баҳогузорӣ шавад, дар рафти тавсифи он барои ҳифзи мустақилияти он ғамхорӣ зоҳир гардида, ба далелҳои истифодаи бепарвоёна «навоариҳо» ва шаклҳои ифротии муаррифии онҳо аз ҷониби «муаллифон» баҳои манфӣ дода шавад.

Андешаи мазкур барои офаридани манзараи ҳақиқии таърихи пайдоиш ва таҳаввули анъанаву оинҳо ва маросими тоҷикон аҳамияти барномавӣ дорад, он бояд ба принсипи таърихӣ омӯзиши падидаҳои фарҳангии ҳаёти ҷомеа мувофиқат кунад, зеро чунин муносибат на фактҳои ҷудоғона, балки маҷмӯи падидаҳои ба масъалаи баррасишаванда дахлдорро бидуни ягон истисно фаро мегирад.

Вазъи ибтидоии анъанаву оинҳо пойгоҳест, ки барои дарки махсусияти давраи шаклгирӣ ва чараёнгирии онҳо имкон фароҳам меорад ва дар заминаи он инъикос намудани тамоми мураккабии раванди ташаккули фарҳанги миллии иҷтимоӣ, анъана ва оинҳои он, муайян кардани ҷойгоҳ ва мақоми онҳоро дар маҷмӯи далелҳои таърихӣ ва интихоби онҳо муяссар мегардад. Паси ҳар яке аз субстансияҳои таърихӣ фарҳанги номбаршуда – «маросим», «анъана», «оин», «урфу одат» соҳиби онро дидан зарур аст, ки ба тафрикаи ин мафҳумҳо, исбот кардани бебунёдии шаклҳои сохтакоронаи татбиқи онҳо ва ношоямӣ тарҳҳои сунъии намоишӣ, қолабҳои сарбастаи оинҳоро, ки барои расман инъикос намудани сохтори ба истилоҳ «табақаҳо» - и онҳо пешбинӣ шудаанд, имкон медиҳад.

Анъанаву оинҳо ва маросимро ҳамчун воқеияти иҷтимоӣ фарҳангие тасниф кардан лозим аст, ки ба ҷомеа хизмат мекунад, сарвати бузургтарини он мебошад, дар шароити гуногуни иҷтимоӣ ҳаёти ҷомеа амал карда, бо кӯшишҳои ҷомеа такмил меёбад. Вобаста ба методикаи асосии таҳлил бояд манзараи таърихӣ чӣ тавр амал кардани унсурҳои ин фарҳанги қадим дар шароити муосир ва ҷигунагии алоқаи байни онҳо муқаррар гардад.

Ба андешаи мо, ҳангоми таҳқиқи масъалаи мушаххаси таърихӣ, ки дар нуктаи буриши субстансияҳои гуногун қарор дорад, мураккабии омӯзиши масъала афзун мешавад. Дар оғоз зарур аст, ки маркази тавачҷуҳ ба маҷрои созандаи ҷустуҷӯии тамоюлҳои объективӣ, ғояҳо, ҳифз ва инкишофи анъанаву оинҳо равона гардад, ки воқеан имкони идора кардани вазъиятро фароҳам меорад, зеро минбаъд бояд таърихи факт дар заминаи қадим дарк гардида, аҳамияти ҳақиқии ин мазмун барои ҷомеаи муосири соҳибони ин фарҳанг муайян шавад, нигоҳи нав ба масъалаҳои гузаштаи таърихӣ асоснок шавад. Ин чунин маъно надорад, ки эътирофи ягонагии моҳияти анъанаву маросимҳои тоҷикон инкор мегардад, дар шароити нав ҷорҷӯбаи баробарии иҷтимоӣ онҳо ноаён мемонад, балки аҳамият ва арзиши ин ё он анъанаву оин дар шароити нави ҳаёти ҷомеа муайян мешавад. Гузашта аз ин, аз ҷониби ҳуди ҷомеа қабул шудани қарори мустақилона дар бораи муайян кардани арзиш ва аҳамияти ин ё он ҷавҳар (моҳият), субстрат (он чизе, ки асоси ягон падида, ҳолатро ташкил медиҳад) ва субститутсия (иваз кардани як шакл бо дигараш, ки одатан аз рӯйи таъинот ва амалкард ба он монанд аст) моҳиятан имкон медиҳад, ки вариантҳои табиӣ, дуруст ва мувофиқи мақсади ҳалли масъала интихоб шаванд, ки ҳуқуқи мавҷудиятро дар шароити нави иҷтимоӣ доро ҳастанд. Ин ба талаботи имрӯзаи ҷомеаи демократии Тоҷикистони соҳибистиқлол пурра мувофиқат менамояд.

Анъанаву оин ва маросимҳоро ҳамчун арзишҳои табиӣ ва ҷудопопазири фарҳангие дар тақдирӣ миллати тоҷик баррасӣ бояд кард, онҳо арзишҳои мебошанд, ки аз замонҳои қадим вучуд доранд, дар марҳалаҳои муайяни таърихӣ ба тағйирот дучор гардида, дар ҳамбастагӣ бо унсурҳои фарҳанги тамаддунҳои дигар мундариҷаи нав касб кардаанд, дар ин замина ба шакли анъана, ҷашнҳои мустақили миллӣ ё пояҳои мазҳабӣ даромадаанд.

Баъзе аз ин арзишҳо мазмуни ҳудро тағйир доданд ва баъзеи онҳо зерӣ таъсири тағйирот дар муносибатҳои раванди ҷамъиятӣ аҳамияти ҳудро гум карданд. Дар бораи чунин арзишҳо ягон маълумот боқӣ намондааст. Тадқиқоти олимони дар асоси маълумоти таърихӣ ба хусус этнография дар бораи табиати иҷтимоӣ анъанаҳои миллӣ нишон медиҳад, ки шояд ҳеҷ як миллат дорои чунин сарвати бузурги расму оинҳои миллӣ набошад.

Бешубҳа, мавҷудияти ҳаҷми бузурги анъанаву оинҳои миллӣ нишон медиҳад, ки тоҷикон миллати қадими соҳибтамаддун буда, арҷгузоридаи арзишҳои мушаххаси фарҳангии хеш ва дигар халқҳо мебошанд. Агар яке аз сарчашмаҳои асосии шаклгирии анъанаву оинҳои миллӣ дар таърихи миллат мавҷудияти фарҳанги ҳудии миллӣ ва инъикоси аксари унсурҳои он дар эътиқоди қадимтарини тоҷикон бошад, муқобилат ва муносибатҳои таърихӣ бо тамаддунҳои дигар низ ба бунёди шаклҳои нави зуҳури анъанаву маросимҳо мусоидат намуданд.

Хулоса, метавон гуфт, ки рӯҷӯи таърихӣ ба соҳаи чараёнҳои ташаккули анъанаву маросимҳо ошкор месозад, ки ихтилофҳои сиёсӣ, эҳёи дубораи баъзеи онҳо сабаби бо суръати нав пайдо шудани шаклҳои муосири зуҳури онҳо дар марҳалаҳои минбаъда гардид. Ин нукта муҳокимаи мушаххаси илмиро роҷеъ ба ин масъала, муҳокимаеро тақозо мекунад, ки ба далелҳои таърихан мӯътамади замони муосир, ки барои ошкор намудани ҷанбаи ахлоқии ин анъанаву маросимҳои беҳамтои миллӣ аҳамият доранд, асос ёфтааст.

Анъанаву оинҳо ва маросимҳо ҷузъҳои табиӣ ва ҷудонашавандаи ҳастии иҷтимоӣ ву маишии инсон мебошанд, ки нигоҳ доштани дар зиндагӣ амалӣ кардани онҳо дар ҳамаи замонҳо орзуи нияти одамон будааст, ки дар матлабу қоидаҳои ин арзишҳо роҳи офаридани хифзи асосҳои фарҳанги иҷтимоӣ хешро медиданд.

АДАБИЁТ:

1. Исоев, С. Народные традиции и опыт по трудовому воспитанию детей в семье. Автореф.дис.канд. пед.наук/С.Исоев.– Ташкент, 1980. – 20 с.
2. История таджикского народа (1917-1941 г) Том 5. Душанбе: ООО «Импер – групп» 2004.–752 с.
3. Концепсия мактаби миллии Ҷумҳурии Тоҷикистон. // Концепция национальной школы в Республике Таджикистан. Душанбе, 1995.
4. Қодиров, Қ. Таърихи тарбия аз аҳди бостон то замони Сомониён. // История воспитания с древних времён до Сомонидов/Қодиров Қ.- Душанбе, 2012. – 240 с.
5. Лутфуллоев, М. Наврӯз ва ҷойгоҳи расму ойинҳои мардумӣ дар тарбият // Навруз и роль традиций и обычаев в воспитании/М.Лутфуллоев// Паёми Академияи таҳсилоти Тоҷикистон. – Душанбе. – 2013. - С. 129 - 130.
6. Лутфуллоев, М. Эҳёи педагогикаи Аҷам // Возрождение педагогики Аджам / Лутфуллоев М.- Душанбе, 1997.-150с.
7. Раҳимов Б. Педагогикаи этники ва халқии мардуми тоҷик / Б. Раҳимов, А. Нуров. - Душанбе: Шарқи озод, 2008.–295 с
8. Ушинский, К.Д. О принципе народности в общественном воспитании. Избр.пед.сочинение/К.Д.Ушинский.-М.:Наркомпресс, РСФСР, 1945.
9. Эмомалӣ, Раҳмон. Ватандӯстӣ ва худшиносии миллий//Патриотизм и национальное самопознание/Эмомалӣ Раҳмон.-Душанбе, 1999.
10. Эмомалӣ, Раҳмон. Наврӯз – мунодии сулҳу оромӣ // Навруз – гарантия мира и спокойствия/Эмомалӣ Раҳмон. Душанбе, 2012. – 190 с.
11. Эмомалӣ, Раҳмон. Тоҷикон дар оинаи таърих. Аз Ориён то Сомониён// Таджики в зеркале истории. От Арианы до Сомонидов/Эмомалӣ Раҳмон.- Душанбе, «Ирфон». – 2002. – 120 с.

REFERENCES:

1. Isoev, S. Folk traditions and experience in the labor education of children in the family. Author's abstract of the dissertation for the degree of Candidate of Pedagogical Sciences / S. Isoev. - Tashkent, 1980. - 20 p.
2. The History of the Tajik people (1917-1941)] Volume 5. Dushanbe: ООО "Imper. - grupp" 2004. - 752 p.
3. The concept of the national school in the Republic of Tajikistan. Dushanbe, 1995.
4. Qodirov, Q. History of education from ancient times to the Samanids / Qodirov Q. - Dushanbe, 2012. - 240 p.
5. Lutfulloev, M. Nowruz and the role of traditions and customs in education / M. Lutfulloev // Bulletin of the Academy of Education of Tajikistan. - Dushanbe. - 2013. - pp. 129 - 130.
6. Lutfulloev, M. Revival of the pedagogy of Ajam / Lutfulloev M. - Dushanbe, 1997. - 150 p.
7. Rahimov B. Ethnic and folk pedagogy of the Tajik people / B. Rahimov, A. Nurov. - Dushanbe: Sharqi ozod, 2008. - 295 p.
8. Ushinsky, K.D. On the principle of nationality in public education. Selected pedagogical works / K.D. Ushinsky. - M.: Narkompress, RSFSR, 1945.
9. Emomali, Rahmon. Patriotism and national self-awareness] / Emomali Rahmon. - Dushanbe, 1999.
10. Emomali, Rahmon. Nowruz - a guarantee of peace and tranquility / Emomali Rahmon. Dushanbe, 2012. - 190 p.
11. Emomali, Rahmon. Tajiks in the mirror of history. incomplete title, needs the book/volume information,e.g.,Book1)